

РЕЦЕНЗІЯ
НА МОНОГРАФІЮ Р. О. ДОДОНОВА
«ПІДВОДНА СПАДЩИНА УКРАЇНИ:
БРИТАНСЬКІ КОРАБЛІ НА ДНІ ЧОРНОГО МОРЯ»
(КИЇВ: ВИД-ВО «ЛІРА-К», 2024)

Монографія Р. О. Додонova, доктора філософських наук, професора, директора Науково-дослідного інституту українознавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка, присвячена актуальній проблемі захисту історико-культурної спадщини. Йдеться про той її сегмент, що кваліфікується як підводна археологічна спадщина. Автор понад п'ятнадцять років збирав інформацію щодо пошуків та обстеження затонулих кораблів середини XIX ст. в територіальних водах України.

В монографії поєднуються декілька вимірів: українознавчий, історичний, археологічний, пам'яткоохоронний, кожен з яких доповнює один одного. Пошук та обстеження підводних об'єктів, що з'явилися біля берегів Криму та Одеси після Кримської війни 1853–1856 років, обумовили появу в Україні декількох центрів корабельної археології: Одеського, Миколаївського, Феодосійського, Керченського тощо. В монографії йдеться про діяльність підводних експедицій, методика підводного пошуку, фото- і відеофіксації пам'яток, описуються артефакти, знайдені на англійських суднах середини XIX ст.

За кожною такою знахідкою криється ціла історія. Дослідники послідовно розслідують походження речей, особливості їх виробництва, можливі

шляхи, що привели ці артефакти до України. Специфікою історичного періоду, що розглядається в монографії, є завершення промислової революції в Англії та поява товарів масового виробництва. Інколи науковцям достатньо виявити лише один напис – клеймо виробника на металевій обшивці судна, логотип судновласника на корабельній порцеляні або фігурний штамп на денці пляшки – і ця знахідка запускає тривалий процес пошуку інформації. Завдяки британським архівам, що з кінця XVIII ст. зберігають відомості про всі судна, які покидали англійські порти, на підставі комплексу артефактів археологам вдавалося навіть ідентифікувати невідомі до того об'єкти. Так, наприклад, було з барком «Агнесс Блейкі», що був виявлений на виході з Балаклавської бухти.

Більшість тексту монографії присвячена викладенню подій, що призвели до появи на морському дні британських кораблів. Автор детально розглядає причини і привід Східної (Кримської) війни, проводить аналогії подій середини XIX ст. і сучасності, коли агресивна імперська політика Росії консолідувала проти неї народи Європи. Для сучасних українців загрозливі британські моряки, що билися проти росіян, є швидше союзниками, ніж ворогами, а тому затонулі кораблі заслуговують на збереження як

братські могили, місця пам'яті. Переважна більшість із тих десятків суден, що згадуються в книзі, загинула не через бойові дії на морі (на той час Чорноморський флот Росії самозатопився в Севастопольській бухті), а внаслідок надзвичайного шторму – урагану 14 листопада 1854 року. Найвідомішим серед них є пароплав «Принц», що завдяки легенді про його золотий вантаж став предметом водозаходних пошуків у 20-ті роки ХХ ст. Радянські спецслужби навіть створили для цього Експедицію підводних робіт особливого призначення – славнозвісний ЕПРОП, прототип суднорятівної організації та суднопідйому на Чорному морі. Набагато менше відомо про затонулі кораблі союзників у затоці Євпаторії, хоч їхні остови знаходяться безпосередньо в середмісті. І майже невідомими залишаються об'єкти, що були штучно знищені у 1955 році радянськими моряками, коли після вибуху на лінкорі «Новоросійськ» прийшов наказ ліквідувати на дні усі потенційні укриття підводних диверсантів. Так під брилами кам'яних завалів опинилися дерев'яні корпуси бойових кораблів союзників. Імовірно, після перемоги України ці законсервовані у такий варварський спосіб об'єкти ще стануть предметом наукових досліджень.

Структурно монографія складається з 11 розділів, перший із яких є методологічним і розповідає про основні принципи дослідження об'єктів підводної спадщини. Автор торкається питань становлення такої відносно молоді галузі науки, як Shipwrecks and Maritime Archaeology.

Другий розділ розпочинає історичний дискурс, що червоною смужкою

проходить через усю монографію. В ньому аналізуються причини і привід початку Східної війни, проводяться паралелі між подіями середини ХІХ ст. і сучасною російсько-українською війною.

Наступні дев'ять розділів мають географічну основу. Крім викладення хронології розгортання подій Кримської війни, описуються пам'ятки підводної спадщини Азово-Чорноморського басейну: акваторії Одеси, острова Зміїний, Севастополя, Південного узбережжя Криму, Керчі, Азовського моря, Балаклавської бухти, Дніпро-Бузького лиману, артефакти, підняті з затонулих британських кораблів.

Автор ретельно збирає інформацію про стан затонулих пам'яток, користуючись для цього офіційними звітами підводних експедицій з Наукового архіву Інституту археології НАН України, повідомленнями дайверів, що відвідували ці об'єкти, нарешті, власним досвідом, оскільки Р. О. Додонов сам є учасником багатьох підводних розвідок (і навіть відкрив місцезнаходження на дні турецької галери кінця ХVІІ ст. в гирлі Дніпра). Накопичені відомості про британські затонулі кораблі узагальнені в монографії за акваторіями, тобто за регіональною ознакою. При цьому цей принцип поєднується з хронологією подій.

У висновках ставиться питання про значення затонулих британських кораблів для становлення основних центрів підводної археології в Україні до 2014 року та державної політики з охорони підводної спадщини.

Можна зробити висновок, що рецензована монографія є зведенням знань про довоєнний рівень розвитку

підводної археології в Україні – рівень, як ми сьогодні розуміємо, досить високий, що не поступався загальносвітовим досягненням у відповідній галузі науки. Це дає можливість рекомендувати монографію «Підводна спадщина України: британські кораблі на дні Чорного моря» для ознайомлення всім, хто цікавиться історією підводних досліджень в Україні, а огляд кораблетрош

середини XIX ст. – для дайверів-любителів і професійних археологів.

Віталій АНДРЕЄВ

orcid.org/0000-0003-1830-0629

доктор історичних наук, професор,
заступник декана з наукової роботи
факультету суспільно-гуманітарних
наук Київського столичного
університету імені Бориса Грінченка